

Rainer Zybura

Lewicowa krytyka stalinizmu – dla lektora

Anarchiści kontra bolszewicy

Rok 1921. W Kronsztadzie, mieście portowym położonym na wysepce Kotlin leżącej nieopodal Petersburga, wybucha powstanie anarchistów. Inicjatorzy nazywają je „trzecią rewolucją” – pierwsza obaliła cara, druga obaliła Rząd Tymczasowy, trzecia miałaby obalić bolszewików, którzy już nie kryją swoich totalitarnych zapędów¹. Leninowcy natychmiast przystępują do pacyfikowania rebelii, twierdząc, że jest przykładem „nowej taktyki wroga klasowego”, który rzekomo przestał odwoływać się do haseł monarchistycznych, a rozpoczął krytykę bolszewików z pozycji lewicowych. Równolegle bolszewicy zajmują Wolne Terytorium – federację anarchistycznych komun utworzonych na terenie Ukrainy, które chronili powstańcy z Nestorem Machno na czele. Po latach Sowietci wmawiali obywatelom, że rebelie anarchistów były „kontrewolucyjnym buntem”, na czele którego stali „białogwardziści powiązani z eserowcami, mienszewikami i przedstawicielami państw obcych”². Szybko anarchiści stają się opozycją wobec bolszewików, wykazując, że niemożliwym jest osiągnięcie powszechnej równości przy pomocy wszechwładnego państwa dysponującego surowym prawodawstwem i aparatem terroru. Zdaniem anarchistów państwo zostało stworzone celem zwalczania ludzkiej wolności i równości; prawdziwi rewolucjoniści winni je zatem likwidować, a nie rozbudowywać, jak czynią to leniniści³. System panujący w Związku Sowieckim anarchiści określają „państwowo-kapitalistycznym”, aby podkreślić, że choć szefowie wyzyskujący pracowników zostali odsunięci od stanowisk, to ich rolę przejęli partyjni biurokraci.

Krytyka trockistowska

W latach 30. Józefowi Stalinowi udaje się skupić pełnię władzy. Na emigracji wciąż jednak działa jego główny rywal – Lew Trocki, bliski współpracownik zmarłego Lenina i twórca Armii Czerwonej. Przystępuje on do organizowania własnej organizacji nazywanej IV Międzynarodówką. Środowisko reprezentuje stanowisko wrogie wobec Sowietów, zarzucając im zdradę rewolucyjnych ideałów. Jest alternatywą wobec podporządkowanego Moskwie Kominternu – „Trzeciej” Międzynarodówki. Trockiści krytykują stalinizm, a szczególnie doktrynę socjalizmu w jednym kraju. Ich zdaniem rewolucja socjalistyczna zaczyna się w jednym kraju, rozwija w skali międzynarodowej i osiąga punkt kulminacyjny, kiedy obejmie cały świat. Uważają, że rewolucja została „zamknięta” i ograniczona do jednego państwa⁴, a winnym tego stanu rzeczy jest biurokracja. System Związku Sowieckiego posiada biurokratyczne „deformacje”, ponieważ odebranie własności dawnej burżuazji nie oddało władzy nad nią w ręce robotników. Zamiast nich państwową

¹ Stembrowicz K., *Trzecia rewolucja. Piotrogród-Kronsztad*, Warszawa: Krąg, 1981.

² Stalin J., *Historia Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (Bolszewików). Krótki Kurs*, Warszawa: Książka i Wiedza, 1954, s. 283-284.

³ Kropotkin P., *List do robotników Zachodniej Europy*, 1919.

⁴ Trocki L., *Czym jest permanentna rewolucja? Tezy podstawowe*, 1930, dostęp online: <https://www.marxists.org/polski/trocki/1930/rp/10.htm>.

własnością zarządzają partyjni biurokraci, którzy mogą decydować o rozdziale dóbr, przyznając ich większość sobie, podczas gdy reszta ludu musi cierpieć nędzę i na taki system pracować. Rządy biurokratów są stanem przejściowym między kapitalizmem a socjalizmem. „Dyktatura proletariatu” pozostaje w takim systemie jedynie frazesem, zaś nad robotnikami ciąży rzeczywista dyktatura – dyktatura biurokracji⁵.

Trocki na wygnaniu

Poglądy trockistów są bardzo niebezpieczne dla Stalina i jego popleczników, ponieważ podważają ich rządy oraz obnażają kłamstwa stalinowskiej propagandy twierdzącej, że władza partii jest władzą ludu. Z tego powodu Stalin rozpoczyna prześladowania rzeczywistych i domniemych trockistów, a do bycia skazanym za „odchylenie trockistowskie” wystarczy niewystarczająca uległość względem sowieckiego dyktatora. Kulminacją represji są pokazowe procesy w Moskwie, podczas których wyroki śmierci otrzymali m.in. „starzy bolszewicy” na czele z Zinowiewem i Kamieniewem. W ten sposób dawni towarzysze Stalina dołączyli do milionów ofiar zamordowanych w czasie tzw. wielkiego terroru.

Stalin zmusza głównego ideologa trockizmu do życia na emigracji. Schronienia Trockiemu udziela Turcja, następnie Francja, potem Norwegia, a pod koniec lat 30. Trocki osiada w Meksyku⁶. W 1940 roku meksykańska willa, w której chronił się Trocki, zostaje zaatakowana przez grupę ok. 20 osób, która ostrzelała budynek karabinami maszynowymi. Mimo że napastnikom udaje się wdrzeć nawet do sypialni Trockiego i ostrzelać jego łóżko, okazuje się, że główny rywal Stalina przeżył atak. Meksykańskie władze decydują się wzmocnić ochronę – mur zostaje podwyższony, a wokół willi pojawiają się wieże wartownicze. Kilka dni po ataku Trocki poznaje Franka Jacksona – Kanadyjczyka deklarującego się jako zwolennik trockizmu. Jackson kilkakrotnie spotyka się ze swoim idolem, zostaje nawet dopuszczony do jego gabinetu. Podczas jednej z wizyt Kanadyjczyk nagle uderza Trockiego czełkiem w tył głowy. Okazuje się, że Jackson to tak naprawdę Ramón Mercader – agent NKWD wypełniający wolę Stalina. Tego zamachu Trockiemu nie udaje się przeżyć⁷.

Komunizm „robotniczy” kontra komunizm sowiecki

Mimo śmierci lidera trockizm wciąż się rozprzestrzenia – sekcje IV Międzynarodówki powstają w kolejnych państwach, a w partiach komunistycznych pączkują trockistowskie frakcje, które niekiedy odłączają się od macierzy, zakładając własne organizacje. Szczególnie silną pozycję trockiści zdobywają we Francji, Wielkiej Brytanii oraz USA, gdzie partia trockistowska jest najstarszą tego typu organizacją na świecie⁸. Wśród nich wyróżnia się francuska grupa „Socialisme ou Barbarie” powiązana z czasopismem o tej samej nazwie. Wyłania się z trockistowskiej partii, a jej cechą charakterystyczną jest odrzucenie wszelkich form władzy nad proletariatem. Członkowie grupy w swej krytyce

⁵ Trocki L., *Zdradzona rewolucja*, Warszawa: Studenckie Koło Filozofii Marksistowskiej (UW), 2005, s. 99-103, 110-114, 117-121.

⁶ Janicki J., *Lewacy*, Warszawa: Książka i Wiedza, 1981, s. 92.

⁷ Krawczyk A., *Długie ręce Kremla*, „Polityka”, nr 3000, 2015.

⁸ Janicki J. *op. cit.*, s. 184-194.

Sowietów posuwają się dalej od Trockiego – wskazują, że stalinowska dyktatura nie jest „wypaczeniem” leninizmu, ale jego nieuchronną konsekwencją. Źródłem sowieckiego totalitaryzmu miała być leninowska koncepcja partii jako awangardy i organizatora proletariackiej rewolucji, organizatora, który po przejęciu władzy staje się nową siłą wyzyskującą lud pracujący i odbierającą mu polityczną decyzyjność. Według grupy rolę „prawdziwych” rewolucjonistów ma być jedynie uświadamianie proletariatu, że jest on „zdolny wziąć swój los we własne ręce”, a także dostarczanie mu wsparcia teoretycznego⁹.

Podobne idee reprezentuje powstały we Włoszech ruch „autonomii robotniczej”, którego korzenie sięgają lat 60. „Autonomia robotnicza” rodzi się jako idea samoorganizacji proletariatu, w oderwaniu od jego tradycyjnej reprezentacji: związków zawodowych i partii politycznych, które – według zwolenników ruchu – zabiegają przede wszystkim o własne interesy i kontrolowanie proletariatu, nie zaś jego wyzwolenie. Dodatkowe założenia „autonomii robotniczej” to: zawsze antykapitalistyczne cele oraz nielegalistyczne formy walki jak np. tzw. skłoting, czyli zajmowanie opuszczonych lokali¹⁰.

Nowe centrum ruchu komunistycznego?

Rosja była pierwszym państwem, w którym zatriumfowała idea rewolucji komunistycznej. Jednak wbrew deklaracjom bolszewików nie stała się ona „ojczyzną światowego proletariatu”. Stworzony przez nich system spotkał się ze sprzeciwem ze strony odmiennych nurtów lewicy. Eksplozja krytyki nastąpiła wskutek oceny rządów Józefa Stalina, któremu udało się osiągnąć władzę dyktatorską, stając na czele najkrwawszego z dotychczas istniejących reżimów. W latach 60. Sowietom wyrósł kolejny głośny krytyk – Chiny pod wodzą Mao Zedonga. Wówczas dokonał się rozłam radziecko-chiński. Chińczycy zarzucali Sowietom zdradę ideałów rewolucji, szczególnie krytykując sowiecką doktrynę pokojowego współistnienia, która dopuszczała nawiązywanie relacji pomiędzy krajami socjalistycznymi a kapitalistycznymi. W tym samym czasie chińscy komuniści podjęli próbę zajęcia miejsca, które przysługiwało Sowietom – centrum światowego ruchu komunistycznego.

Kiedy powyższe wysiłki zakończyły się niepowodzeniem, Chińczycy przystąpili do budowania własnej strefy wpływów wewnątrz obozu komunistycznego, posługując się przy tym organizacjami, takimi jak Światowa Federacja Związków Zawodowych czy Światowa Federacja Młodzieży Demokratycznej¹¹. W chińsko-sowieckim sporze tylko jedno państwo z całego bloku wschodniego opowiedziało się za Chinami – Albania. Ponadto albańscy komuniści podjęli wielkie wysiłki na rzecz popularyzacji ideologii Mao Zedonga, instalując na własnym terytorium maoistowskie rozgłośnie radiowe oraz zapraszając młodzież studencką z Zachodu. Młodzież ta po odbyciu szkoleń ideologicznych nierzadko zasilala szeregi ruchów maoistowskich¹².

Nowa Lewica wypowiada wojnę „starej” lewicy

⁹ *A Socialisme ou Barbarie Anthology: Autonomy, Critique, Revolution in the Age of Bureaucratic Capitalism*, red. David Ames Curtis, Londyn: Eris, 2018, s. 31, 331-337, 339-348.

¹⁰ *Autonomia Robotnicza*, red. Krzysztof Król, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiej Biblioteki Anarchistycznej, 2007, s. 83-91.

¹¹ Janicki J., *op. cit.*, s. 149-150.

¹² *Ibidem*, s. 154.

W latach 60. Sowietom wyrósł kolejny krytyk – Nowa Lewica, czyli pokolenie młodych zachodnich socjalistów, dla których Związek Sowiecki skompromitował się jako dyktatura biurokratów winnych śmierci milionów ludzi. Ci aktywiści łączyli często różne nurty marksizmu z anarchizmem, co tworzyło niezwykle wybuchową mieszankę. Sowietci postanowili wykorzystać ten fakt. Nowa Lewica wszczęła rewoltę na Zachodzie i chociaż była wroga wobec Związku Sowieckiego, Moskwa uczyniła z niej swoje narzędzie. Agenci komunistycznych służb prowokowali radykalizację postaw Nowej Lewicy, a największe osiągnięcie agentury przypadło na rok 1967. Wówczas w Berlinie Zachodnim policjant zabił młodego Benno Ohnesorga, na co lewicowi studenci odpowiedzieli falą zamieszek. Po latach funkcjonariusz okazał się agentem wschodnioniemieckiej komunistycznej służby bezpieczeństwa Stasi.

Nowa Lewica nie posiadała jednorodnej, sformalizowanej ideologii, a jej cechą wspólną był sprzeciw wobec zastanego ładu społecznego oraz niski poziom organizacji instytucjonalnej, a także z reguły brak formalnego członkostwa i hierarchicznej struktury. Jedność tego typu ugrupowań utrzymywana była przede wszystkim dzięki wyraźnej identyfikacji wewnętrznej oraz odrębności od przeciwników ideologicznych¹³.

13 Brzozowski-Zabost G., Od ruchu protestu do partii władzy. Rozwój Zielonych w Niemczech, w: *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 6/2008, s. 227.